

***

Recenzowana publikacja jest dziełem obszernym, liczy bowiem 400 stron, z czego ok. 270 zajmuje tekst, a resztę – 115 rycin (plus 8 barwnych na wklejce), 19 tabel i 26 barwnych zdjęć na nienumerowanych stronach. Opracowanie to składa się ze *Wstępu*, 6 rozdziałów i *Aneksu*.

We *Wstępie* autorka sformułowała cel swej pracy: zapoznanie czytelnika z problematyką geografii osadnictwa, czynnikami kształtującymi osadnictwo, osadnictwem miejskim i wiejskim, siecią i hierarchią jednostek osadniczych, typami i formami osadnictwa – jak również z teoriami, modelami i metodami badawczymi tej dyscypliny geografii. Przedstawiła też układ swej książki, po-myślanej jako podręcznik – nie tylko dla studentów geografii, lecz dla wszystkich, którym bliska jest problematyka tej niezwykle ekscytującej i dynamicznej dziedziny geografii.

Rozdział 2. sytuuje geografię osadnictwa w systemie nauk geograficznych. W pierwszej jego części nakreśliła autorka historię tej nauki, od starożytności po okres współczesny, cytując tylko najważniejsze, jej zdaniem, opracowania. Podkreślić tu trzeba, iż zamieszczona w *Geografii osadnictwa* bibliografia obejmuje 1115 (sic!) pozycji (w tym 29 stron internetowych), z blisko 40-procentowym udziałem prac obcojęzycznych, przy czym najnowsze z cytowanych pozycji pochodzą z 2008 r., a najstarsze – z końca XIX stulecia. W oparciu o tę bibliografię wyróżnione zostały 4 okresy rozwoju geografii osadnictwa. W drugiej części tego rozdziału znajdują się rozważania na temat przedmiotu i zakresu badań tej dyscypliny

oraz jej zwięzła definicja (s. 25), a w trzeciej omówiono główne podejścia metodologiczne i metody badawcze oraz powiązania geografii osadnictwa z innymi naukami.

Rozdział 3. dotyczy głównych czynników kształtujących osadnictwo. Wychodząc od pojęcia ekumeny, autorka rozważa tu wpływ warunków przyrodniczych oraz społeczno-gospodarczych, historycznych i polityczno-administracyjnych podkreślając rosnące znaczenie tej drugiej grupy czynników.

Pomimo cytowanego na s. 21 poglądu J. Paryska i Z. Rykła o utożsamianiu się obecnej geografii osadnictwa z geografiami miast i pozostawianiu problematyki osadnictwa wiejskiego geografii rolnictwa, autorka poświęciła tym właśnie zagadnieniom dość obszerny rozdz. 4. swej pracy, zatytułowany: *Wieś i osadnictwo wiejskie*. Rozpoczyna go od rozważań nad pojęciem wsi, zwracając uwagę na upodabnianie się wiejskich osiedli do miast w wysoko rozwiniętych państwach (stąd koncepcja miejsko-wiejskiego continuum) oraz kwestie sezonowego osadnictwa obserwowanego jeszcze w krajach zamieszkałych przez *ludy pierwotne*. Główna część tego rozdziału traktuje o *osadnictwie wiejskim rolnictwa ustabilizowanego*. Autorka dyskutuje pojęcie wsi i elementów składowych takich osiedli, następnie przechodzi do charakterystyki form władania ziemią jako istotnego czynnika kształtującego osadnictwo wiejskie, prezentuje jego typy i formy, omawia zagadnienie skupienia i rozproszenia osadnictwa wiejskiego oraz prezentuje genezę układów przestrzennych osiedli wiejskich (przywołując klasyczną już klasyfikację W. Czarneckiego

z 1965 r.) oraz rozłogów. Rozdział ten zamykają rozważania na temat perspektyw rozwojowych współczesnych wsi (wieś wielofunkcyjna i zurbanizowana, rozwój zrównoważony i ekorozwój osadnictwa wiejskiego).

Najobszerniejszy jest jednak rozdz. 5. (blisko połowa objętości książki), dotyczący miast i osadnictwa miejskiego. We wprowadzeniu do niego autorka podnosi rolę miast we współczesnej fazie rozwoju cywilizacji, a następnie (w podrozdz. 5.2.) zastanawia się nad definicją miasta. Dobrą ilustracją tych rozważań jest *Aneks*, prezentujący kryteria wyodrębniania miast stosowane w 100 państwach – *notabene* bardzo różne. Ostatecznie autorka stwierdza, iż *nie można ustalić adekwatnej definicji zjawiska miasta, trafnie ujmującej wszystkie wieki i obszary kulturowe* (s. 180). Ilustracją tego poglądu jest krótko ujęta historia powstawania miast. Podrozdział 5.3. dotyczy zaś położenia miast (geograficznego i topograficznego) oraz ich fizjonomii i morfologii, w tym układów przestrzennych i zabudowy oraz rozmieszczenia grup społecznych. W podrozdz. 5.4. autorka dokonuje przeglądu funkcji i klasyfikacji funkcjonalnych miast (zamieściła też własną klasyfikację miast Polski za 2003 r.) oraz odnośnych koncepcji badawczych (teoria miejsc centralnych i bazy ekonomicznej). Z kolei podrozdz. 5.5. prezentuje związki miasta ze swym regionem (węzłowym) – najsilniejsze w strefach podmiejskich wewnętrznej i zewnętrznej oraz w zewnętrznej części zaplecza. Autorka zwraca przy tym uwagę na trudności w pomiarze natężenia tych oddziaływań i na różny zasięg poszczególnych funkcji miasta. Ostatni podrozdz. 6. dotyczy wielkich skupisk miejskich. Autorka omawia w nim rozwój aglomeracji i konurbacji, szczególnie gwałtowny w XX w. (liczba miast milionowych wyrosła wtedy z 10 do 408 i pojawiły się one nie tylko w państwach najwyżej rozwiniętych). Dyskutuje też

pojęcie metropolii, jako jednego z typów aglomeracji wielkomiejskich, oraz megalopolis, będącego strukturą nadrzędną względem aglomeracji i konurbacji. Kończącą część rozdz. 5. poświęciła autorka tzw. *miastom światowym* lub *globalnym*, jako wytworowi globalizacji i internacjonalizacji, na czele listy których (ponad 120) znajdują się Nowy Jork, Londyn i Tokio.

Rozdział 6. pracy dotyczy procesów urbanizacji, jej pojęcia i aspektów. Autorka podkreśla złożoność tego procesu i trudności jego pomiaru (postulując ulepszenie sposobów zbierania danych podczas spisów ludności), omawia główne wymiary urbanizacji (demograficzny, społeczny, ekonomiczny, przestrzenny, ekologiczny, prawny) i jej etapy – do dezurbanizacji i reurbanizacji włącznie.

Charakter pewnego podsumowania ma rozdz. 7., zatytułowany: *Osadnictwo w urbanizującym się świecie*. Autorka zaznacza, że choć globalizacja nie jest zjawiskiem nowym, bo i wcześniej istniały międzynarodowe powiązania gospodarczo-kulturowe, to jednak obecne procesy globalizacyjne cechuje znacznie większa szybkość, dynamika, skala, zakres i złożoność, a wielkie miasta – światowe, centra historyczno-kulturalne i ośrodki stołeczne – odgrywają w tych powiązaniach zasadniczą rolę. Jednocześnie w miastach takich narasta społeczna polaryzacja i fragmentacja przestrzeni. Rozwiązanie tych problemów upatruje autorka w doprowadzeniu do stabilnego rozwoju urbanizacji, poprzez harmonię ekologiczną, ekonomiczną i społeczną, czyli do rozwoju zrównoważonego.

Główną zaletą książki D. Szymańskiej jest ujęcie zjawisk, struktur i procesów osadniczych na tle rosnącego zróżnicowania poziomu gospodarczego świata i potęgowania się oddziaływań globalizacji, a także na tle środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego. Na podkreślenie zasługuje obszerne potraktowanie zagadnień osad-

nictwa wiejskiego (około 1/4 objętości opracowania), zaniedbywanej ostatnio gałęzi geograficzno-osadniczych studiów. Urbanizacja wsi, a nawet jej zaniechanie dotyczy bowiem tylko najwyższej gospodarczo rozwiniętych regionów świata, a w słabiej rozwiniętych (w Polsce też) wsie nadal istnieją i funkcjonują. Prócz układu przestrzennego, wiele zagadnień zaprezentowano w ujęciu chronologicznym, w szerokim przedziale czasowym, jak np. treści podrozdz. 4.3.4. i 5.3.2.

Geografia osadnictwa jak przystało na podręcznik napisana jest językiem jasnym i prostym, a treść jej jest bogato ilustrowana (plany, wykresy, fotografie) i poparta staranną dokumentacją statystyczną. Jednak brak spisu tych rycin i tabel utrudnia ich odnajdywanie w tekście, zwłaszcza że barwne ryciny (nr 23, 49, 95, 112, 113, 117 i 120) umieszczono wszystkie na wklejce między stronami 256 i 257, na początku podrozdz. 5.5. Obszerną, bo 10-stronicową tab.13 (wy-

kaz miast milionowych) można było przesunąć do *Aneksu*. Bardzo użyteczny dla czytelnika jest indeks rzeczowy, a zwłaszcza przebogata bibliografia, jakkolwiek autorka zastrzegła się (s. 10), iż jest to tylko *wybór* i że (s. 22) *nowsza literatura jest dostępna... łatwiej*.

W świetle powyższego uważam, iż wydanie tego podręcznika było wysoce uzasadnione, wypełniło bowiem istotną lukę w polskim piśmiennictwie geograficznym. Jest to już drugi podręcznik pióra Danieli Szymańskiej (po *Urbanizacji na świecie*, PWN, 2007 i 2008), która godnie kontynuuje tradycje Marii Kielczewskiej-Zaleskiej, również z Torunia, autorki poprzedniej *Geografii osadnictwa...* sprzed 37 lat. Jako nowoczesny podręcznik z geografii osadnictwa, książka ta stanowi cenną pomoc dla studentów, doktorantów i pracowników naukowych nie tylko kierunków geograficznych.

Zygmunt Górka (Kraków)